

Іван Гурович Ткаченко народився 5 лютого 1919 р. в с. Цибулеве Знам'янського району Кіровоградської області в селянській родині.

По закінченні семирічної школи (1933) навчався на робітфаці, потім у Кіровоградському педагогічному інституті ім. О. С. Пушкіна за спеціальністю вчитель математики і фізики. Інститут закінчив з відзнакою. Педагогічну діяльність розпочав 17-літнім юнаком: по закінченні робітфаку (1936) за направленням працював у Богданівській вечірній школі. Окрім математики, він викладав російську й німецьку мови. Діти та їхні батьки відразу полюбили молодого вчителя, говорили про нього так: «Справедливий чоловік, щедре в нього серце...» Учні були захоплені цікавими уроками математики, які проводив заповзятий і талановитий педагог.

Під час війни, з вересня 1941 р. до звільнення від окупантів території Знам'янського району, І. Г. Ткаченко захищав Батьківщину у складі підпільно-диверсійної групи ім. Б. Хмельницького. За участь у партизанському русі був нагороджений орденом «Червона зірка» та медалями «Партизану Великої Вітчизняної війни II ступеня», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.».

Після визволення села він був призначений директором Богданівської середньої школи (1944). Школу відбудовували разом: учні, вчителі та батьки. Й за таких складних умов Іван Гурович поставив перед учителями завдання проводити уроки цікаво, а дітей виховувати на реальних фактах. Учителі разом з учнями виготовляли наочне приладдя, таблиці, схеми. Іван Гурович працював творчо й вимагав такого ж ставлення до роботи у своїх колег. Як директор школи велику увагу приділяв становленню вчителів, формуванню їхньої майстерності. Він сам плекав кадри для своєї школи. Це, звичайно, нелегкий процес, але дуже відповідальний, бо саме через педагогічний колектив він виховував і учнів. Багато так званих важких учнів вирости справжніми людьми. На стінах школи висіли стенди з написами: «Образив товариша — принизив себе», «Дружба на все життя», «Контролюйте себе самі». Учні самі організовували чергування, самі стежили за порядком у школі. Випускники Богданівської середньої школи називали її школою Івана Гуровича. При цьому вони мали на увазі

**ТКАЧЕНКО
Іван
Гурович**

(1919—1994)

Учитель, директор
школи, фахівець
у галузі трудового
виховання

не просто навчальний заклад, а набутий під час навчання досвід. Серед вихованців школи є доктори й кандидати наук, видатні спеціалісти.

Створення учнівських виробничих бригад у Ставропольському краї не залишило байдужим І. Г. Ткаченка. Він сам поїхав на станцію Григоровську для вивчення досвіду. І через деякий час у Богданівці виникла шкільна виробнича бригада. Не відразу, а лише коли впевнилися, що це серйозно, у колгоспі виділили для бригади 100 га землі, закріпили два трактори, інші машини й реманент. У 1961 р. на своєму полі члени бригади виростили по 37 центнерів пшениці з гектара, хороший урожай інших культур. За прикладом Богданівської школи виробничі шкільні бригади виникали не тільки в області, а й по всій Україні. По закінченні школи учні йшли працювати в рідний колгосп.

У 60-х роках у Богданівській середній школі, за наполегливої праці педагогічного колективу на чолі з її директором І. Г. Ткаченком, було створено біологічну лабораторію, добре обладнано механічні майстерні, географічний майданчик, навчальні кабінети тощо. А головне — на високому рівні організована навчально-виховна робота.

Поступово в ході творчого пошуку в школі визначився основний напрям виробничого навчання — підготовка механізаторів широкого профілю. Перед школою було поставлено завдання — спрямувати виховну роботу на те, щоб її випускники йшли працювати в сільськогосподарське виробництво. При школі працював трирічний агротехнічний університет для всіх учителів.

За часів керівництва Богданівською середньою школою І. Г. Ткаченком вона стала справжньою науковою лабораторією, до якої їхали за досвідом вчителі не тільки з України, а й із-за кордону. На посаді директора (1944—1982) Іван Гурович проявив себе талановитим керівником, організатором педагогічного колективу, активним громадським діячем. Його уроки відзначалися високою науково-педагогічною майстерністю, а вихованці мали глибокі і міцні знання з математики та фізики.

Як педагог-практик і педагог-науковець І. Г. Ткаченко постійно стежив за новинами в галузі педагогіки і психології як України, так і за кордоном. Вивчав досвід А. С. Макаренка, налагоджував ділові зв'язки з багатьма передовими педагогами (В. О. Сухомлинським, Г. Д. Нестеренком, В. І. Білавицем, М. М. Ставчинським та ін.), науковими установами країни. Так, В. О. Сухомлинський називав І. Г. Ткаченка справді народним учителем. У цьому контексті О. В. Сухомлинська зазначає: «Творча й особиста дружба об'єднавала його (В. О. Сухомлинського. — Л. Б.) й Івана Гуровича Ткаченка, який, віднайшовши свій шлях у педагогіці, зв'язав свої ідеї з поглядами Василя Олександровича, радився з ним, широко радів його успіхам та підставляв своє чоловіче плече, підтримував, коли на пависького директора обрушився шквал незаслуженої критики. Іван Гурович продовжував бути одним із найбільш відданих прибічників Василя Олександровича після його передчасної смерті»¹.

Свій багаторічний досвід Іван Гурович прагнув передати іншим педагогам — при школі успішно функціонувала школа керівних кадрів, якою він творчо керував протягом двох десятиріч і виховав не одне покоління педагогів, директорів, керівних кадрів освіти.

¹ Цит. за: *Калініченко Н. А., Перебийніс Г. М.* Сучасники В. О. Сухомлинського. Кіровоград, 1998. С. 37.

І. Г. Ткаченко успішно поєднував практичну педагогічну діяльність із науковою. З 1945 р. був науковим кореспондентом Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР. У його науковому доробку 8 книг (з яких 3 монографії), 80 наукових статей у педагогічних журналах, збірниках, близько 200 наукових статей у центральних, республіканських, обласних, районних газетах. Його праці присвячені проблемам навчання й виховання молоді, зокрема трудового. Книга Івана Гуровича «Трудовое воспитание старшекласників» відзначена III премією, а книга «Богдановская средняя школа им. В. И. Ленина» — II премією Педагогічного товариства УРСР. У 1973 р. він успішно захистив дисертацію і став кандидатом педагогічних наук.

У посібнику «Навчально-виробнича і виховна робота в учнівській бригаді» (1964) І. Г. Ткаченко висвітлив досвід організації учнівської комплексної навчально-виробничої бригади Богданівської середньої школи, зокрема структуру її керівних органів, планування роботи, форми документації, норми виробітку, облік та оплату праці в бригаді. Розглянув також питання зв'язку між вивченням загальноосвітніх предметів і предметів виробничого навчання. Проаналізував досвід організації виховної роботи в бригаді.

Монографію «Трудове виховання старшокласників» (1971) Іван Гурович написав на основі результатів практичної роботи, що була організована за такими трьома напрямками:

- трудове виховання на уроках з основ природничих і математичних наук (фізика, хімія, біологія, математика) та основ сільськогосподарського виробництва;
- трудове виховання в процесі продуктивної праці в сільськогосподарському виробництві (на базі виробничої бригади);
- трудове виховання в позакласній роботі, зокрема в учнівських наукових товариствах «Знання та праця», «Юний дослідник».

І. Г. Ткаченко та його колеги намагалися обґрунтувати шляхи вдосконалення трудового виховання старшокласників сільської школи. Одним із них, на думку педагога, було вивчення багатьох тем з основ природничих і математичних наук (фізика, хімія, біологія, математика) і основ сільськогосподарського виробництва з допомогою проблемного і дослідницького методів навчання, що забезпечує досить високий науковий ефект не тільки в оволодінні методикою самостійного добування учнями знань з першоджерел, а й у теоретико-практичній діяльності учнів під час роботи в учнівських наукових товариствах, де вони у процесі виконання перспективних трудових завдань створювали матеріальні цінності для школи. Великого значення Іван Гурович надавав залученню старшокласників до безпосередньої праці в галузі сільськогосподарського виробництва, бо матеріальне виробництво має необхідні умови для всебічного розвитку особистості. Виробничі, трудові ситуації для старшокласників (оточення, техніка, зміст трудового завдання тощо) треба органічно поєднувати з суспільно-політичним вихованням.

У книзі «Богданівська середня школа ім. В. Леніна» І. Г. Ткаченко ділиться досвідом і здобутками педагогічного колективу школи у сфері виховання підростаючого покоління, зокрема розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного, розкриває наукові основи управління сільською середньою школою з виробничим навчанням.

Як методист Київського інституту вдосконалення кваліфікації учителів Іван Гурович прагнув донести до вчителів не тільки досвід свого педа-

гогічного колективу, а й педагогів інших шкіл. Так, у праці «В світі прекрасного» (1965) він проаналізував цікавий досвід застосування технічних засобів на уроках у 1—3 класах вчителькою середньої школи № 117 м. Києва. Автор показав, що вмiле використання різноманітних засобів у процесі навчання і в позакласній роботі пробуджує інтерес дітей до навчання, підвищує рівень знань, сприяє всебічному розвитку особистості, «сприяє розвитку мови, збагачує словниковий запас, привчає до логічного мислення, розширює світогляд, сприяє поєднанню навчання і виховання в єдиний процес».

І. Г. Ткаченко працював над проблемою забезпечення дидактичних умов ефективності навчання в процесі пізнавальної діяльності учнів на уроці. Пріоритетними серед них вважав такі:

- наукова організація праці на всіх етапах уроку;
- поєднання проблемності в навчанні з науковою інформацією знань, створення оптимальних ситуацій для пошукової діяльності учнів;
- диференціація навчання в процесі уроку відповідно до психологічних особливостей кожної особистості;
- проектування всіх можливих варіантів діяльності кожного учня у проблемній ситуації;
- аналіз навчального матеріалу з різних кутів зору: наукового, психологічного, логічного, дидактичного і виховного, добір вправ і задач, які найповніше розкривають тему й мету уроку.

Педагог протягом багатьох років розробляв модель виховання підростаючого покоління. Він вважав, що квінтесенцією виховного процесу є виховання любові до праці, яку необхідно прищеплювати з перших кроків навчання і виховання дітей, зокрема в початковій школі. Аналізуючи спадщину педагога, вчителька молодших класів Богданівської середньої школи Л. О. Шокул наголосила, що той вважав найдоцільнішими напрямками виховання наукову організацію праці учнів в усіх сферах їхньої практичної діяльності; свідоме створення вихователем конкретних навчально-виховних ситуацій на уроці, під час позакласної роботи і виробничої практики, в сім'ї з тим, щоб активно впливати в бажаному напрямі на розумову та емоційно-вольову сферу психіки дітей; моральне стимулювання учнів у процесі праці.

Іван Гурович убачав науковий і виховний зміст уроку в тому, щоб виховувати любов до знань, розвивати постійне прагнення до їх поповнення і збагачення, щоб знання стали переконанням кожного учня. Для забезпечення практичного здійснення цієї мети педагог сформулював п'ять вимог до змісту уроків, які і сьогодні є основою діяльності Богданівської середньої школи. Вони передбачають:

- єдність наукових і психологічних основ уроку на основі чуттєвого і логічного пізнання;
- створення проблемних ситуацій на всіх етапах уроку, особливо на тому етапі, де вивчається новий матеріал;
- використання наочності, яка має виконувати дві взаємопов'язані функції: з одного боку, пояснювати та ілюструвати певне поняття, закон, правило, закономірність тощо, а з другого — її форма і зміст мають викликати потребу в логічному абстрактному мисленні учнів;
- диференціація в навчанні, яка спирається на індивідуальні особливості учня і водночас розвиває їх;

- роль і значення домашнього завдання, яке своєрідно повторює увесь процес і зміст уроку.

Як педагог-практик і вчений І. Г. Ткаченко постійно працював над удосконаленням системи трудового виховання. Основними принципами цієї системи були:

- взаємозв'язок трудового виховання і загального, інтелектуального, естетичного та фізичного розвитку;
- розкриття, виявлення, розвиток особистості у праці;
- висока моральність праці, її суспільно корисна спрямованість і значущість;
- поступове планомірне включення в продуктивну працю відповідно до віку і теоретичної підготовленості;
- багатогранність видів праці;
- творчий характер праці, посиленість трудової діяльності, наукова організація праці.

Коротко розглянемо деякі дидактичні та виховні аспекти системи трудового виховання І. Г. Ткаченка. Основним спрямуванням процесу виховання у Богданівській середній школі було створення необхідних умов для підготовки учнів до практичної діяльності, зокрема трудової, в сфері сільськогосподарського виробництва. Велика увага при цьому приділялася політехнічному навчанню, в здійсненні якого вдало поєднувалися навчання з продуктивною працею. Звичайно, уроки трудового навчання мають найбільші можливості для реалізації завдань трудового виховання. На цих уроках широко застосовувалися проблемні ситуації, наочність, здійснювалася диференціація навчання учнів. Проводилися самостійні роботи: практичні, пізнавальні, творчі.

Надзвичайно вдало була розроблена та організована позакласна робота учнів. У школі функціонувала система технічних гуртків, якою керувала рада учнівського товариства «Знання і праця». Ця рада функціонально відігравала роль наукового консультанта з конструювання моделей і приладів. А практично цей процес здійснювався так: учень самостійно або за порадою вчителя вибирав яку-небудь модель для власної роботи; секція технічної документації допомагала йому зробити технічне креслення моделі; разом із секцією матеріалознавства учень добирав матеріали, необхідні для виготовлення моделі; секція організації праці сприяла складанню графіка роботи, організації робочого місця тощо. Цікаво, що завдання давалися учням за принципом поступового ускладнення. Першим етапом було конструювання приладу за малюнком, за кресленням, за ескізом. На другому етапі учень мав застосувати технічну творчість спочатку за принциповою схемою разом з усним інструктажем, а потім за зразком із деяким удосконаленням. Творчим звітом членів учнівського наукового товариства були шкільні виставки технічної творчості.

У 1964/65 навчальному році під керівництвом І. Г. Ткаченка було організовано учнівське наукове товариство «Юний дослідник», яке об'єднувало гуртки юних натуралістів (4—8 кл.), юних тваринників (7—8 кл.), юних квітколюбів (1—8 кл.), юних агрохіміків (9—10 кл.), юних мічурінців (9—10 кл.). Учні 1—10 класів залучалися до дослідництва на шкільній навчально-дослідній ділянці, на навчально-дослідному полі учнівської бригади. Вони брали активну участь у проведенні дослідів практичного, пізна-

вального і творчого характеру. Це сприяло формуванню стійкого інтересу в учнів до сільськогосподарських професій. Ї ще один чинник, що заслуговує уваги: у процесі практичної роботи товариства брали активну участь спеціалісти сільського господарства. Як наукові консультанти з проведення дослідів у рослинництві залучалися агрономи, з проведення дослідів у тваринництві — зоотехніки. Це також сприяло підвищенню інтересу до професій сільського господарства.

Як зазначав учитель Богданівської середньої школи В. І. Буштрук, учнівську виробничу бригаду І. Г. Ткаченко розглядав як школу трудового виховання і підготовки механізаторських кадрів для колгоспу. Учнівська виробнича бригада об'єднувала навчання й продуктивну працю, була такою формою організації праці, яка відповідала рівневі продуктивних сил і виробничих відносин у сільськогосподарському виробництві і яка проводилась на основі колективної праці з застосуванням досягнень сучасної науки і техніки.

З початку 70-х років при школі було створено інтернаціональний табір праці і відпочинку «Дружба». Шоліта в ньому жили й працювали члени учнівської бригади Богданівської середньої школи, середньої школи № 1 м. Балашиха Московської області, Григоропольської середньої школи № 2 Новоолександрівського району Ставропольського краю, Халданської середньої школи Євлахського району Азербайджану, а з 1982 р. — Сандівської середньої школи Калінінської області та ін.

Система трудового виховання і профорієнтації у школі була зорієнтована на два аспекти: науково-освітній (міцні та глибокі знання) і науково-технічний (застосування на практиці знань, умінь і навичок в окремому напрямі технічної творчості та сільськогосподарського дослідництва).

Заслужена вчителька України Л. О. Мініна, згадуючи роки спільної праці з І. Г. Ткаченко, наголошувала, що Іван Гурович переконливо доводив, що виховати дитину можна тільки в процесі напруженої, творчої, цікавої, усвідомленої праці. Тільки докладаючи зусиль, долаючи труднощі й саму себе, людина (і, звичайно, дитина) може розкритися повністю, отримати задоволення, відчутти себе щасливою. І це стосується не тільки фізичної праці, а й розумової.

У 1962 р. І. Г. Ткаченку було присвоєно звання Заслуженого вчителя Української РСР, у 1971 — Героя Соціалістичної Праці, а також нагороджено медалями «За трудову відзнаку», Н. К. Крупської, А. С. Макаренка, бронзовою медаллю ВДНГ СРСР.

З 1970 р. І. Г. Ткаченко був керівником школи передового досвіду директорів шкіл області, брав активну участь у районних, обласних, республіканських, всесоюзних педагогічних читаннях і річних зборах Академії педагогічних наук СРСР. Обирався депутатом Знам'янської районної Ради депутатів трудящих, Верховної Ради УРСР, був членом Президії Верховної Ради УРСР.

З 21 вересня 1982 р. І. Г. Ткаченко працював старшим викладачем кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. О. С. Пушкіна.

Іван Гурович користувався великою повагою і авторитетом серед освітян не тільки області, а й усієї України та республік тодішнього Союзу. Автор книги «Щедре серце» О. Моторний називає його «чудовим майстром педагогічної справи, людиною щедрого серця».

І. Г. Ткаченко помер 27 липня 1994 р. Але після себе він залишив справжню наукову лабораторію — Богданівську середню школу, педаго-

гичний колектив якої пам'ятає і шанує ім'я відомого педагога. «Його наукове кредо — єдність навчання, виховання і розвиток кожної особистості. А стимул навчання вбачав у потребі кожного учня здобувати знання, застосуванні їх у повсякденному житті, у праці», — зазначають у статті «Наш дорогий і незабутній Іван Гурович» відомі вчені В. М. Мадзігон, Г. Є. Левченко, В. І. Моцак. Далі провідні фахівці в галузі трудового виховання констатують, що в Богданівській середній школі «трудова навчання і виховання було поставлене як провідний предмет, що об'єднує всі знання, вказує шляхи їх самостійного поглиблення, а відтак формує мислячу, творчу особистість з активною життєвою позицією».

Практична й теоретична педагогічна спадщина І. Г. Ткаченка потребує осмислення і широкої популяризації в наш час. У цьому напрямі вже здійснюються перші кроки, зокрема опубліковані статті, присвячені його життєвому шляху та науково-педагогічній діяльності (Н. А. Калініченко, Г. Є. Левченко, В. М. Мадзігон, Г. С. Перебийніс, О. В. Максимчук та ін.). У 2002 р. було захищено кандидатську дисертацію на тему «Система трудового виховання в педагогічній спадщині І. Г. Ткаченка» (О. В. Максимчук).

Праці

Ткаченко І. Г. Навчально-виробнича і виховна робота в учнівській бригаді. [Про досвід організації учнів комплексної навчально-виробничої бригади Богданівської ім. В. І. Леніна середньої школи Кіровоградської обл.]. К., 1964.

Ткаченко І. Г. В світі прекрасного. К., 1965.

Ткаченко І. Г. Трудове виховання старшокласників. К., 1971.

Ткаченко І. Г. Богданівська середня школа ім. В. І. Леніна. [Знам'янського р-ну Кіровоградської обл.]. К., 1975.

Ткаченко И. Г. Трудовое воспитание учащихся: Из опыта работы Богдановской средней школы № 1 им. В. И. Ленина. К., 1978.

Література

Моторний О. Щедре серце. К., 1963.

Зеленгур П. Школа Івана Гуровича // Радянська освіта. 1979. № 13—14 лют.

Калініченко Н. А., Перебийніс Г. М. Сучасники В. О. Сухомлинського. Кіровоград, 1998.

І. Г. Ткаченко: навчання, пізнання, творчість: Досвід навчально-виховної роботи в авторській школі І. Г. Ткаченка — Богданівській середній школі № 1. До 80-річчя з дня народження І. Г. Ткаченка. Знам'янка, 1999.

Мадзігон В., Левченко Г., Моцак В. Наш дорогий і незабутній Іван Гурович (до 80-річчя від дня народження

І. Г. Ткаченка) // Пед. газ. 1999. № 2(56).

Березівська Л. Д. Проблема трудового виховання учнів у спадщині І. Г. Ткаченка // Проблеми трудової і професійної підготовки: Наук.-метод. зб. / За заг. ред. В. В. Стешенка та М. Т. Малюти. Слов'янськ, 1999. Вип. 3.

Максимчук О. Система трудового виховання в педагогічній спадщині І. Г. Ткаченка // Шлях освіти. 2002. № 1.

Максимчук О. В. Система трудового виховання в педагогічній спадщині І. Г. Ткаченка: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Кривий Ріг, 2002.